

Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* w Lasach Lublinieckich

Occurrence of Pygmy Owl in Lubliniec Forest (Upper Silesia)

Krzysztof Belik

ul. Składowa 5/1, 42-690 Boruszowice
e-mail: kris.bel@interia.pl

Abstract. In Lubliniec Forest in XIX and XX century Pygmy Owl were observed in 1832 and 1898 and in 1996. In spite of intensive search of that species in the begging of XXI century it was recorded only twice in winter 2005 and 2006. Year 2009 was the crucial one in which first breeding pair and single male were found in forest district Cynków. In 2010 next three breeding pairs were found in forestry district Mikołeska and Trójca. Particular searches in 2011 on plot area (94 km²) have indicated 10 occupied territories and 1 pair outside field of study. Monitoring of these localities in 2012 has shown attendance of birds only in 4 territories. Further monitoring of study area should indicate if settle is lasting.

Abstrakt. W XIX i XX wieku sóweczka była stwierdzona w Lasach Lublinieckich tylko w latach 1832, 1898 i 1996. Pomimo intensywnych poszukiwań tego gatunku na początku XXI wieku stwierdzono go tylko dwukrotnie zimą w latach 2005 i 2006. Przełomowym okazał się rok 2009 kiedy znaleziono pierwszą parę lęgową oraz pojedynczego samca w leśnictwie Cynków. W roku 2010 znaleziono trzy kolejne pary lęgowe w leśnictwie Mikołeska i Trójca. Specjalne poszukiwania sóweczki w roku 2011 na powierzchni próbnej (94 km²) wykazały 10 zajętych terytoriów oraz jedną parę poza powierzchnią badawczą. Kontrola tych stanowisk w roku 2012 wykazała obecność ptaków tylko w czterech terytoriach. Dalsze badania w tym miejscu powinny wykazać czy rejon ten został trwale zasiedlony.

Key words: Pygmy Owl, *Glaucidium passerinum*, Lubliniec Forest, Upper Silesia

Słowa kluczowe: sóweczka, *Glaucidium passerinum*, Lasy Lublinieckie, Górny Śląsk

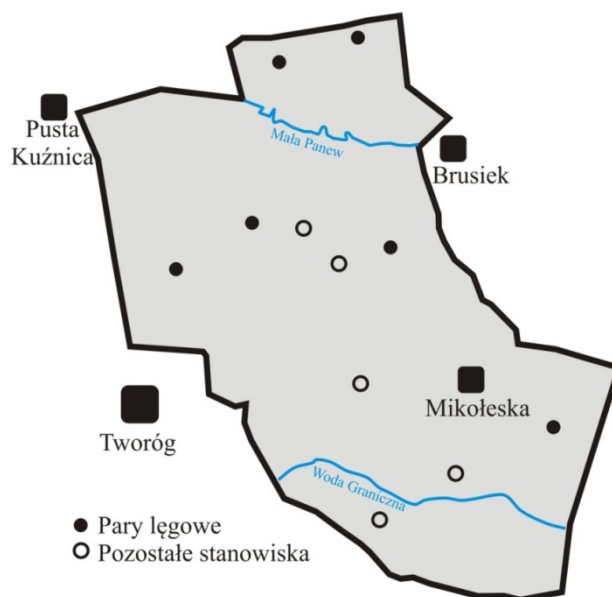
Zwarty zasięg sóweczki *Glaucidium passerinum* przebiega w pasie szerokości 600–1000 km, ciągnącym się od Skandynawii przez wschodnią Syberię do Sachalinu, Mandżurii i północno-wschodnich Chin. Jako relikwit polodowcowy występuje w Alpach i Karpatach, jak również w niektórych innych mniejszych górach Europy, aż po górną granicę lasu (Mikusek 2001a, Cramp 2009). Północne populacje częściowo wędrują na południe (samice są bardziej skłonne do wędrówek). W Polsce jest to bardzo nieliczny ptak lęgowy. Sóweczka zamieszkuje cały ciąg gór Polski południowej, największe zagęszczenie osiągając w Sudetach (Mikusek 2004). Występuje ponadto w dwóch zwartych populacjach nizinnych. W Borach Dolnośląskich kontaktuje się bezpośrednio z obszarem Sudetów poprzez Pogórze Izerskie, zaś populacja z Puszczy Białowieskiej i północnego Podlasia występuje na skraju zwartego arealu północnoeuropejskiego. Na pozostałym obszarze spotykana rzadko na rozproszonych, pojedynczych stanowiskach. Liczebność krajowej populacji sóweczki można szacować na minimum 540-770 par, w tym na nizinach 220-310 par oraz w górach z przedgórzem i Rostoczem na 320-460 par (Tomiałojć i Stawarczyk

2003, Wilk i in. 2010). W ostatnich latach obserwuje się w Polsce wzrost liczebności sóweczki (Mikusek 2001b).

Opis terenu

Liczenia sóweczki prowadzono na terenie Lasów Lublinieckich, w województwie śląskim. Lasy te są częścią dawnej Puszczy Śląskiej i obok Borów Dolnośląskich oraz Lasów Milicko-Ostrzeszowskich są jednym z większych kompleksów leśnych na Śląsku. Pierwotny stan Lasów Lublinieckich na przestrzeni ostatnich trzech wieków uległ ogromnym przeobrażeniom. Poza ogólnym zmniejszeniem powierzchni lasów dużym zmianom podlegały poszczególne zbiorowiska leśne oraz ich struktura gatunkowa i wiekowa (Zaręba 1981). Do badań wyznaczono w roku 2011 leśną powierzchnię próbną wielkości 92 km², która swym zasięgiem obejmuje część nadleśnictw: Brynek, Koszęcin i Świerklaniec (ryc. 1).

Wybrana powierzchnia jest typowa pod względem siedliskowym dla całych Lasów Lublinieckich i znajduje się w zwartym kompleksie leśnym. Siedliska borowe z przewagą dwóch typów siedliskowych lasu: boru świeżego i wilgotnego zajmują 97% powierzchni, a siedliska lasowe 3% powierzchni.

Rycina 1. Stanowiska sóweczki na powierzchni próbnej w latach 2010–2012

Figure 1. Sites of Pygmy Owl on sample plot in 2010–2012

Na omawianej powierzchni głównym gatunkiem lasotwórczym jest sosna (*Pinus* sp.) zajmująca około 94% powierzchni, domieszkę stanowi

świerk (*Picea* sp.), brzoza (*Betula* sp.) i dąb (*Quercus* sp.). Starsze drzewostany są prześwietlone, a na podrost i podszyt składają się sosny, świerki, brzozy, dęby, a miejscami jarząb (*Sorbus* sp.), modrzew (*Larix* sp.), kruszyna (*Frangula* sp.) lub czeremcha (*Padus* sp.), w runie dominują m. in. borówka czarna (*Vaccinium myrtillus*) i borówka brusznica (*Vaccinium vitis-idaea*). Opisywane drzewostany pochodzą głównie ze sztucznych odnowień i zalesień, drzewostany o cechach pierwotnych zajmują tutaj znikomy procent.

Metodyka

Praca stanowi podsumowanie obserwacji sóweczki z lat 2009–2012 oraz pojedynczych danych z lat wcześniejszych. Podstawową metodą poszukiwania sóweczki w Lasach Lublinieckich było odtwarzanie głosu terytorialnego samca i głosu zimowego sóweczki w okresie od września do lutego w drzewostanach w wieku od 90–140 lat. Potencjalne miejsca występowania sóweczki typowano na bazie leśnych map drzewostanowych w skali 1:10 000 z uwzględnieniem warunków siedliskowych odpowiednich dla tego gatunku. Na mapach leśnych nanoszono wszystkie reakcje drobnych ptaków śpiewających na głos sóweczki. Zaletą tej metody był fakt, iż można ją było stosować przez cały dzień. Umożliwia ona wytypowanie miejsc, w których gniazdowanie sóweczki jest bardziej prawdopodobne. Od końca lutego do czerwca sprawdzano miejsca, w których stwierdzono reakcje ptaków śpiewających na głos sóweczki. Prowadzono nasłuch oraz wabienie stosując stymulację głosu sóweczki późnym popołudniem i wieczorem oraz od świtu do około trzech godzin po wschodzie słońca. W latach 2010–2012 od połowy października do końca lutego na terenie badań sprawdzono wszystkie budki lęgowe dla ptaków w celu stwierdzenia ewentualnych czynnych spiżarni sóweczki. Stosując tą metodę znaleziono cztery stanowiska, które potwierdziły się wiosną w latach 2010 i 2011. W roku 2011 wytyczono powierzchnię próbną do bardziej szczegółowych obserwacji.

Poszukiwanie zajętych dziupli prowadzono w godzinach południowych w miejscach, gdzie stwierdzono pary ptaków. Sóweczki przebywały w pobliżu dziupli reagując na stymulacje cichym głosem, nie podlatując jednak do źródła dźwięku. Stanowiska sóweczki z okolic Cynkowa (tj. poza terenem badań) zostały wykryte podczas przypadkowo prowadzonych tam obserwacji.

Wyniki

Sóweczka na badanej powierzchni występowała w 100–140-letnich drzewostanach sosnowych z domieszką świerka. Istotnym elementem było występowanie w drzewostanie bujnego podszytu świerkowego. W pobliżu miejsc lęgowych znajdowały się też uschnięte drzewa, cieki wodne, młodniki, uprawy leśne, dragowiny. Ogólnie mówiąc zajmowała tereny urozmaicone środowiskowo.

Fot. 1. Spiżarnia sóweczki *Glaucidium passerinum* w budce lęgowej (fot. K. Belik).
Photo. 1. Pantry of Pygmy Owl in nest box.

W XIX wieku sóweczkę w Lasach Lublinieckich stwierdzono dwukrotnie: w roku 1832 zastrzelono parę ptaków nad Małą Panwią, a w roku 1898 jesienią schwytano jednego ptaka w Tworogu (Kolibay 1906). Po prawie stuletniej przerwie została stwierdzona ponownie 20.12.1996 w okolicach wsi Brusiek (leśnictwo Tworóg, na granicy Nadleśnictw Brynek i Koszęcin) (K. Belik). Potem spotkano ją jeszcze dwukrotnie poza sezonem lęgowym: 08.01.2005 jeden osobnik w leśnictwie Kalina w Nadleśnictwie Koszęcin (K. Belik) oraz 16.12.2006 w leśnictwie Lubocz w Nadleśnictwie Świerklaniec (K. Belik). Intensywne poszukiwania sóweczki w okresie lęgowym w latach 1992–2008 nie przyniosły żadnych rezultatów. Przełomowym był rok 2009, w którym stwierdzono 2 stanowiska w leśnictwie Cynków w Nadleśnictwie Świerklaniec kiedy to w okresie 31.03–30.04.2009 obserwowano samca odżywającego się w terytorium i wlatującego do dziupli oraz w 14.04.–26.06.2009 parę ptaków z dziuplą lęgową, z której pomyślnie wyleciały 2 młode (Ł. Morawiec i A. Lipert, inf. niepubl.). Stanowiska te znajdowały się poza przyjętą tu powierzchnią próbną.

W roku 2010 stwierdzono sóweczkę w czterech miejscach. Trzy z nich znajdowały się w Nadleśnictwie Świerklaniec: para lęgowa z 3 młodymi i inna para w leśnictwie Cynków (Ł. Morawiec i A. Lipert) oraz para, prawdopodobnie lęgowa, w leśnictwie Mikołeska. W tym ostatnim terytorium, prócz pary w okresie lęgowym, znaleziono zimą spiżarnię w budce lęgowej typu A rozkutej przez dzięcioła dużego (fot. 1.). Czwarte stanowisko w roku 2010 znaleziono w Nadleśnictwie Koszęcin, była to para ptaków z 3 młodymi w leśnictwie Trójca.

Tabela 1. Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* w Lasach Lublinieckich w latach 2009–2012. Liczby oznaczają pary lęgowe, prawdopodobnie lęgowe bądź pojedyncze terytorialne samce. Stanowisko w leśnictwie Cynków leży poza przyjętą powierzchnią próbną.

Table 1. Occurrence of Pygmy Owl *Glaucidium passerinum* in Lubliniec Forest in 2009–2012. Numbers mean breeding pairs, probably breeding pairs or territorial males. The site Cynków is outside the sample plot.

Nadleśnictwa Forest district	Koszęcin			Brynek			Świerklaniec		Suma Total
Leśnictwa	Trójca	Brusiek	Tworóg	Krywałd	Nowa Wieś	Strzybnica	Mikołeska	Cynków	
2009	-	-	-	-	-	-	-	2	2
2010	1	-	-	-	-	-	2	1	4
2011	1	1	2	1	1	1	3	1	11
2012	1	-	1	-	1	-	1	-	4

W roku 2011 wytyczono powierzchnię próbną (92 km²) do liczeń sóweczki, na której prowadzono metodyczne obserwacje. Stwierdzono na niej wówczas 10 stanowisk sóweczki. Pięć terytoriów zlokalizowano w Nadleśnictwie Brynek: 2 pary lęgowe (każda z 3 młodymi) w leśnictwie Tworóg, 1 para lęgowa z 4 młodymi w leśnictwie Krywałd, 1 para prawdopodobnie lęgowa w leśnictwie Nowa Wieś (J. Pawlica) oraz odzywający się samiec w okresie 12.03.–13.05.2011 w leśnictwie Strzybnica. W Nadleśnictwie Świerklaniec znaleziono trzy stanowiska: jedna para lęgowa z 2 młodymi i dwie pary prawdopodobnie lęgowe w leśnictwie Mikołeska. W Nadleśnictwie Koszęcin stwierdzono dwa stanowiska: jedna para lęgowa z 3 młodymi w leśnictwie Brusiek i 1 samotny samiec w leśnictwie Trójca. Poza wytyczoną powierzchnią próbną potwierdzono parę lęgową na stanowisku z lat 2009–2010 w leśnictwie Cynków w nadleśnictwie Świerklaniec (Ł. Morawiec i A. Lipert).

W roku 2012 pomimo spędzenia wielu godzin w terenie na poszukiwaniu sóweczki i sprawdzaniu terytoriów z poprzednich lat, stwierdzono tylko cztery zajęte stanowiska: para prawdopodobnie lęgowa w leśnictwie Tworóg oraz odzywający się samiec od 08.03. do 28.03.2012 w leśnictwie Nowa Wieś (nadleśnictwo Brynek), w nadleśnictwie Koszęcin pojedynczy samiec odzywający się w leśnictwie Trójca od 12.03. do 02.04.2012, a w nadleśnictwie Świerklaniec: para lęgowa z 4 młodymi w leśnictwie Mikołeska. Dziupła tej pary była zajęta przez trzy sezony lęgowe z rzędu.

Dyskusja

W Lasach Lublinieckich w latach 1998–2004 prowadzono liczenia włośchatki *Aegolius funereus* na powierzchni próbnej 124 km² (Kościelny i Belik 2005). Powierzchnia do liczeń sóweczki zawierała się w granicach byłej powierzchni do liczeń włośchatki. W okresie od lutego do lipca 1998–2004 penetrowano ją systematycznie odtwarzając w

Fot. 2. Sóweczka *Glaucidium passerinum* z ofiarą, 05.06.2011, Leśnictwo Tworóg (fot. K. Belik)
Photo. 2. Pygmy Owl with a prey, 05.06.2011, Tworóg

miejscach występowania włośchatki przy okazji głos sóweczki, jednak nie udało się w tych latach na tym terenie stwierdzić występowania tego gatunku w okresie lęgowym. Jest mało prawdopodobne, że gatunek ten został przeoczony przez innych obserwatorów w Lasach Lublinieckich. Można przypuszczać, że obecność 10 stanowisk w roku 2011 mogła być wynikiem pojawieniem się ptaków z północnych lęgowisk podczas śnieżnej i ostrej zimy 2009/2010 (http://en.wikipedia.org/wiki/Winter_of_2009), co zostało zaobserwowane m.in. na Pomorzu, gdzie w roku 2010 stwierdzono 12 stanowisk w okresie lęgowym (Sikora i in. 2011). Nie można też wykluczyć, że sóweczki zaobserwowane w Lasach Lublinieckich pochodzą z populacji karpackiej, sudeckiej lub z Borów Dolnośląskich. Dalsze obserwacje na powierzchni próbnej w następnych latach, pozwolą na stwierdzenie, czy wzrost liczebności i zajęcie nowych terenów przez sóweczkę w Lasach Lublinieckich jest zjawiskiem trwałym (jak to ma miejsce w niektórych innych regionach kraju), czy jest tylko zjawiskiem efemerycznym.

Podziękowania

Pragnę bardzo serdecznie podziękować Łukaszowi Morawcowi i Adriannie Lipert za udostępnienie swoich obserwacji terenowych z leśnictwa Cynków, oraz Joachimowi Pawlicy za wykrycie jednego stanowiska sóweczki w leśnictwie Nowa Wieś.

Literatura

- Cramp S. 2009. Birds of Western Palearctic interactive [on DVD-ROM]. Oxford University Press, Oxford.
- Kollibay P. 1906. Die Vögel der Preussischen Provinz Schlesien. Verlag von Wilhelm Gottlieb Korn, Breslau.
- Kościelny H., Belik K. 2006. Ptaki Lasów Lublinieckich I. Przegląd gatunków rozmieszczenie i liczebność. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 62(3): 47–77.
- Kościelny H., Belik K. 2005. Rozmieszczenie i liczebność włośchatki *Aegolius funereus* w Lasach Lublinieckich. *Chrońmy Przyr. ojcz.* 61(2): 58–69.
- Kościelny H., Belik K. 2006. Ptaki Lasów Lublinieckich II. Wyniki i podsumowanie *Chrońmy Przyr. ojcz.* 62(5):17–35.
- Mikusek R. 2001a. *Glaucidium passerinum* (Linné, 1758) Sóweczka. [W:] Głowaciński Z. (Red.) Polska Czerwona Księga Zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa: 232–234.
- Mikusek R. 2001b. Biologia rozrodu i występowanie sóweczki (*Glaucidium passerinum*) w Górach Stołowych. *Notatki orn.* 42: 219–231.
- Mikusek R. 2004. Sowy Ziemi Kłodzkiej. *Notatki orn.* 45: 133–146.
- Mikusek R. (Red.) 2005. Metody badań i ochrony sów. Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Kraków.
- Sikora A., Kotlarz B., Bela G., Jędro G. 2011. Występowanie sóweczki *Glaucidium passerinum* na Pomorzu i metody jej wykrywania. *Ptaki Pomorza* 2: 17–34.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”, Wrocław.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Warszawa.
- Zaręba R. 1981. Puszcze, bory i lasy Polski. Wyd. 2. PWRiL, Warszawa.